

УДК 37.035:374.015.31

ЧЕРКАШИНА Людмила Анатоліївна,кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри педагогіки вищої школи,
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний
університет»
e-mail: tomaluda@mail.ru**РОЗРОБКА ТЕОРЕТИЧНИХ ЗАСАД ТРУДОВОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ
ЗАРУБІЖНИМИ ТА ВІТЧИЗНЯНИМИ ПЕДАГОГАМИ
(КІНЕЦЬ XIX – 30-ТІ РОКИ XX СТОЛІТТЯ)**

У статті здійснено аналіз теоретичних засад трудового виховання учнів, систематизовано погляди науковців з питань трудового виховання учнів у процесі відвідування природничих гуртків. Автором розкрито ідеї прихильників різних педагогічних концепцій, у яких прогресивні педагоги минулого приділяли увагу питанню залучення дітей до праці, а більшість із запропонованих теорій впливали на розвиток педагогіки в національній системі освіти. У ході наукового пошуку дослідниця прийшла до висновку, що теоретичні засади трудового виховання учнів, сутністю яких є реформаторська та експериментальна педагогіка, відобразили центральні ідеї вільного виховання, теоретичні положення діяльнісного підходу, концепції прагматизму, організацію трудової школи, розроблену систему трудових дій учнів, що стало науковою основою для створення мережі гуртків, станцій юннатів, позашкільних закладів, які формували масовий досвід організації трудового виховання учнівської молоді з еколого-натуралістичного напрямку в зазначений час.

Ключові слова: *трудове виховання, учні, навчально-виховний процес, програмно-методичне забезпечення, гуртки, зміст, форми, методи.*

Постанова проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Закономірно, що в будь-якій країні національна безпека, економічна стабільність і зростання, конкурентоспроможність на світовому ринку, інвестиційна привабливість залежать від якості та рівня надання освітніх послуг, а також від наполегливої праці громадян. В епоху глобальних змін у політиці та різних сферах виробництва, впровадженні новітніх комп'ютерних технологій освіта разом із працею стають тими соціально значущими чинниками, завдяки яким буде покращуватись добробут держави.

Еволюційний розвиток суспільства, зміна державного устрою та системи управління мають пряме відношення до освіти в цілому та її позашкільної ланки зокрема, адже саме демократичні реформи забезпечили шанобливе ставлення до неї як до одного з найважливіших соціальних інститутів, у якому учням прищеплюються необхідні знання, уміння й навички для включення їх у суспільно-трудова відносини, тобто дорослу трудову діяльність.

Законом України «Про освіту» передбачено виховання дітей з високоморальними якостями, зі стійкою громадянською позицією, які своїми інтелектуальними, творчими здібностями будуть сприяти збагаченню культурного потенціалу, підвищенню освітнього рівня народу, забезпечать народне господарство кваліфікованими фахівцями [1].

Аналіз основних досліджень і публікацій дослідження та публікації. Питанню трудового виховання учнів у гуртках, позашкільних закладах і літніх таборах приділяли увагу (О. Биковська, В. Вербицький, Т. Євтухова, В. Оржеховська, Г. Рарог, В. Сухомлинський, І. Ткаченко та ін.). Вивченням проблеми поєднання трудового виховання з трудовим навчанням, профорієнтацією учнів займалися (Ю. Аверичев, В. Андріяшин, А. Арбузов, Е. Костяшкін, В. Поляков, М. Скаткін, В. Яковлев та ін.). Вивчення науково-педагогічної, психологічної літератури за обраною тематикою дає змогу визначити такі напрями дослідження: окремі аспекти охорони природи, екологічна освіта, виховання (В. Борейко, Б. Вольтовський, М. Воїнственський, Г. Ганейзер, С. Дерій, С. Клименко, І. Костицька, М. Окса, А. Піонтковський, М. Плавильщиков, Г. Пустовіт, В. Симоненко, Г. Ткачук, Л. Торгалло, В. Червонецький, С. Шмалей та ін.); досвід участі учнів у корисній праці в позашкільних закладах еколого-натуралістичного профілю (А. Батовкіна, Д. Железнякова, Р. Кандиба, Д. Овчинникова, І. Пастух, Л. Патрушева, М. Романенко, В. Федюк, С. Ярушинська та ін.). Отже,

науковцями досить широко висвітлено зміст та організацію діяльності позашкільних закладів, але теоретичні засади трудового виховання учнів у позашкільних закладах еколого-натуралістичного профілю потребують розв'язання в педагогічній ретроспективі.

Формування цілей статті (постановка завдання). Спираючись на цілком закономірне історичне явище, ми переконуємось, що без глибокого вивчення основних вимог до навчання і виховання, у тому числі й трудового, педагогічна наука не може планомірно розвиватися, адже постійно потребує осмислення та творчого використання науково-методичної, а також практичних здобутків попередників, щоб мати якнайменше можливостей робити помилки в обраних сферах. Відтак, необхідно надати узагальнену оцінку педагогічній спадщині, відзначивши позитивні здобутки та з'ясувавши причини допущених помилок. Тільки так можна визначити, на якому ґрунті народжувалися і впроваджувалися в практику різноманітні педагогічні концепції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Наприкінці XIX – на початку XX ст. у вітчизняній педагогічній думці проходили зміни в освіті. На освітянський рух значно впливали події, що відбувалися в країнах Західної Європи та Америки. Тогочасні зарубіжні педагоги шляхом проведення реформ намагалися привести шкільне навчання і виховання у відповідність до нових економічних і політичних умов. Характерними напрямками реформаторської педагогіки були: ідеї «вільного виховання» (Е. Кей, Л. Гурлітт, М. Монтесорі та ін.), «трудової школи» (Р. Зейдель, Г. Кершенштейнер), «школи дії» (В. Лай), «педагогіки прагматизму» (Дж. Дьюї, У. Кілпатрік) [2, с. 24].

Так, Г. Кершенштейнера вважають розробником концепції «громадянського виховання» і «трудової школи». Він був упевнений у тому, що народні школи не повинні займатися професійною підготовкою, це зобов'язання покладалося на додаткові школи для робітничої молоді. У «трудовах школах», на його думку, дітей необхідно ознайомлювати з різними видами ремісничої праці в майстернях, заняття з ручної праці, залучати їх до посильної роботи в садку, на шкільному городі та подвір'ї. Також Г. Кершенштейнер радить упорядкувати сади в міських і сільських школах, що мають виховний вплив на дітей; старшокласники повинні вміти працювати в саду, учениці 8-го класу мають залучатися до городніх робіт, а молодші школярі впораються з посадкою і доглядом розсади у горщиках. Педагог був впевнений, що тільки за таких умов відбудеться перетворення старої школи в школу праці [3, с. 12, 16–18, 26, 28].

Серед безліч течій і концепцій реформаторської педагогіки заслуговують на увагу погляди Дж. Дьюї. Методологія теорії прагматизму базувалася на створенні «інструментальної» педагогіки, що ґрунтувалася на спонтанній зацікавленості й особистому досвіді дитини. Навчання мало здійснюватися у формі ігрової та трудової діяльності, де будь-яка дія дитини ставала інструментом пізнання, власним відкриттям, засобом досягнення істини. Засновник теорії «гармонізації класових інтересів» порівнює нову школу з ідеальною домівкою, де учень почуває себе комфортно, виконує хатні роботи й виявляє свої нахили в майстерні та проводить досліди в міні-лабораторії. За задумом реформатора, виховання і навчання буде здійснюватися на свіжому повітрі: у саду, на полях, у лісах, під час екскурсій і прогулянок. Ідучи за своїм призначенням, особистість розкриє свої здібності, привчиться до порядку, буде старанно виконувати доручення, стане дисциплінованою, спритною, отримає життєвий досвід і буде корисною суспільству [3, с. 75].

Головною і правильною особливістю педагогічної концепції Дж. Дьюї було те, що він запропонував ввести в навчальні заклади ремісничу працю. Ідеї Г. Кершенштейнера, Дж. Дьюї поділяв німецький педагог А. Пабст. Він віддавав перевагу практичному вихованню і стояв на позиції того, що учні мають отримувати знання на шкільній кухні, у саду, майстерні, на заняттях з рукоділля. Самі ці досвідні методи становили основу вивчення предметів [4, с. 65].

Засновник «педагогіки дії» В. Лай вагомим педагогічним принципом у навчанні і вихованні вважав застосування всіх форм активної діяльності учнів, їхньої реакції на впливи зовнішнього середовища. Активне виховання, на думку В. Лая та його прихильників, має здійснюватися в практичній діяльності: досліди з природознавства, хімії, географії, моделювання з природного матеріалу в майстерні, праця на пришкольній ділянці, догляд за тваринами і рослинами тощо. Зазначимо, що В. Лай, як і Дж. Дьюї, робив спроби

«біологізувати» експериментальну педагогіку [4, с. 66–67]. На його думку, саме праця розглядається як принцип опанування учнями шкільної програми та слугує засобом їхнього розумового, фізичного і духовного розвитку. В основу педагогічної концепції «школи дії» покладено залучення дітей до виробничої праці. Методологічне підґрунтя «школи дії» становили вісім основних принципів реакцій-дій, створення в стінах школи соціального мікросередовища, вагоме місце відводилося релігійному вихованню та триєдності: відчуття, переробка, висловлювання, розумове переосмислення [3, с. 90, 96–101].

Отже, теоретики «нових шкіл» визнавали правильними дії педагогів, які повинні викладати матеріал з багатьма фактами, проводити з дітьми екскурсії на підприємства, спостереження й досліди на природі, залучати їх до виконання робіт у полі, на городі, у саду, учити доглядати за тваринами. Ось чому «нові школи» відкривалися в сільській місцевості, у лісовій зоні, поблизу водоймищ.

Зазначимо, що спільними рисами у представників «нових шкіл» були: тісний зв'язок із життям і підготовка дітей до виконання суспільної ролі трудівника, розвиток творчих здібностей, самостійності, врахування інтересів, повага до вихованців. Цінними здобутками основоположників педагогічних зарубіжних течій є те, що вони: 1) надавали великого значення різним видам ручної праці, адже заняття столярною, слюсарною справою, городні роботи сприяють розумовій активності, розвивають точність рухів; 2) радили проводити екскурсії, рухливі ігри, спортивні вправи; 3) стверджували на необхідності участі дітей у продуктивній праці; 4) наголошували на важливості підготовки до дорослої трудової діяльності. Проте не всі педагоги-реформатори пропонували поєднання виробничої праці з навчанням. Прихильників «педагогіки дії» і «вільного виховання» об'єднувало тому, що учні набували практичного досвіду в процесі спостережень, при залученні до різноманітної діяльності.

В імператорську добу (1899–1917 рр.) в Україні проходив рух педагогічної громадськості щодо ідеї єдиної школи. Ці думки поділяли: С. Єфремов, Т. Лубенець, О. Лотоцький, С. Русова, Я. Чепіга, С. Черкасенко та ін. Так, С. Єфремов відстоював думку з приводу того, що школа повинна готувати дітей до життя, виховувати свідомих громадян і добрих працівників. С. Русова поділяла погляди учених-реформаторів і була впевнена, що нова українська школа повинна бути громадською, демократичною, здійснювати національне, громадянське, трудове, естетичне і фізичне виховання учнів [2, с. 53].

Вітчизняні педагоги постійно перебували у творчому пошуку, пропонували власно розроблені освітні проекти. Чепігою Я. було запропоновано «Проект української школи» (1913 р.), у якому викладено модель побудови нової двоступеневої освіти. Проектом передбачалося залучення дітей до природи; навчання пропонувалося проводити весною, літом, восени у сільській місцевості. Ручна праця мала стати дієвим засобом розумового розвитку, виховуючим чинником, поєднуючи фізичну і розумову працю [2, с. 57–58, 121].

Спроби реформування освіти було продовжено під керівництвом П. Ігнат'єва. На спеціально утворених нарадах обговорювалися питання розробки навчальних планів і програм. Спеціальною підкомісією було розроблено документ «Про викладання ручної праці у середній школі» (1915 р.), у якому викладено завдання нового предмету як засобу виховання і навчання учнів [2, с. 64].

Після перемоги Великої Жовтневої соціалістичної революції перед освітянами постає нелегка задача з урахуванням пролетарської ідеології розробити зміст освіти, форми і методи навчання, «запровадити нову систему підготовки учнів до трудової і суспільної діяльності в умовах соціалізму» [4, с. 83].

У 1918 р. за підписом А. Луначарського опубліковано два документи: «Общие положения о Единой Трудовой Школе» й «Основные принципы Единой Трудовой Школы» («Декларація...»), у яких ставилася мета трудової школи – політехнічна освіта повинна на практиці ознайомлювати учнів з важливими формам праці..., спрямовані на розвиток в учнів в емоційних, інтелектуальних, вольових рис характеру особистості, нерозривний зв'язок школи з життям. Додержуючись трудового принципу школа мала вирішувати головне завдання – політехнічна трудова підготовка учнів завдяки залученню їх до виробничій праці в міській і сільській місцевості: столярна, теслярна, слюсарна і токарна справи, всі види аграрних робіт тощо. Такій праці відводилася ведуча роль у навчанні і вихованні дітей до 10-

ти годин на тиждень. Рекомендувалися проводити з дітьми екскурсії, залучати до роботи на пришкольній ділянці, організувати різноманітні учнівські гуртки [5, с. 93–94, 233].

Як нам відомо, при утвердженні комуністичної влади існувала центристська система керування, тобто всі рішення комуністичної партії повинні бути відображені у всіх документах. Тому на VIII з'їзді РКП(б) прийнято програму партії (березень 1919 р.), в якій зазначалося, що школа повинна бути єдиною, трудовою, політехнічною, мати тісний зв'язок з суспільно продуктивною працею [6, с. 415–416].

З приходом до влади більшовиків, установою радянсько-комуністичного устрою виникає чимало проблем в соціально-економічних відносинах, що призводить до подальших реформаторських процесів освітянській галузі. При Наркомосі УРСР створюється комісія у справах реформи школи, до складу якої входили відомі педагоги та вчені: В. Петрусь, Я. Чепіга, О. Музиченко та ін. [4, с. 49]. За рішенням комісії, у квітні 1919 р., було опубліковано документ «Основи будівництва вільної, єдиної, трудової соціалістичної школи на Україні» з 10-ти річним терміном навчання 7 – 17 років. Виходить друком перший Закон про школу – «Положення про Єдину трудову школу Української Соціалістичної Радянської Республіки» (далі «Положення...»), прийнятий Колегією НКО УРСР 13 травня 1919 р., в якому зазначалося, що школа повинна бути загальноосвітньою політехнічною. У «Положенні...» (ст. 10) було закладено трудовий принцип шкільної роботи, що не знання, а продуктивна праця повинна стати підґрунтям шкільного життя [4, с. 49].

Розроблений «Проект єдиної школи в Україні» (1919 р.), під орудою П. Холодного, увібрав у себе найкращі здобутки українських і зарубіжних педагогів і його вважають першим фундаментальним освітнім документом. У презентованому «Проекті...» було покладено єдиний і трудовий принципи, а також передбачалося сформувати суспільно розвинену гармонійну особистість. Єдина трудова школа ставала політехнічною і для дітей з 9-ти років вводилася обов'язкова фізична праця. [2, с. 138].

З огляду на вищезазначене, вітчизняні педагоги, спираючись на зарубіжні теорії, пропонували власні ідеї щодо мети і завдань української школи, змісту освіти, розробляли наукові засади реформування освітньої ланки.

Отже, українська педагогічна спільнота плідно співпрацюючи з представниками уряду впродовж 1917–1921 рр. видавала велику кількість різноманітних праць щодо реформування старої та створення нової української національної школи. Серед широкого кола освітніх діячів і громадськості даного часу першочерговим вирішенням посідала проблема переформатування старої системи освіти. Підкреслимо, що у стислі терміни провідні педагоги, громадські діячі та державні посадовці розробили нову доктрину розвитку освіти. Зазначимо, що скільки разів змінювався державний уряд, стільки на освітніх теренах відбувалися значні перетворення, це були безперервні процеси спроб удосконалити систему освіти, період боротьби і рішучих змін з метою викарбування нової вітчизняної незалежної школи. У означеному процесі брали активну участь провідні фахівці: М. Грушевський, В. Дурдуківський, К. Лебединцев, О. Музиченко, С. Русова, В. Родніков, І. Стешенко, С. Сірополко, П. Холодний, С. Черкасенко, Я. Чепіга, І. Ющишин та багато інших.

Хочемо звернути увагу на те, що вітчизняна освітня система хоча і зазнавала тиск радянського уряду, але діячами у відділах при Наркомосі УРСР розроблялися концептуальні положення щодо проведення реформи єдиної трудової школи, що відповідали б тогочасним вітчизняним умовам. Так, у березні 1920 р. в Харкові відбулася I Всеукраїнська нарада з освіти, на якій народний комісар Г. Гринько оприлюднив «Схему Народної Освіти УРСР» [5, с. 95–96]. Розроблена освітня концепція увібрала у себе західноєвропейські реформаторські погляди, особливо використовувалися ідеї Г. Кершенштейнера, Дж. Дьої, У. Кілпатріка, але у час панування радянської ідеології, вона не могла існувати довго [2, с. 164].

Стратегічним завданням Наркомосу УСРР була реалізація «Декларації Наркомосу УСРР про соціальне виховання дітей», що базувалася на ідеї єдиної трудової школи і була затверджена 01.07.20 р. на засіданні відділу соціального виховання, до складу якого входили В. Арнаутов, Г. Гринько, А. Гендрихівська, О. Попов. Для дитячих будинків почали розроблятися єдині навчальні плани і програми з обов'язковими вивченням природознавства, азбуки праці, географії, праці в різних студіях [2, с. 165, 171].

У виданому НКО «Пораднику по соціальному вихованню» (1921 р.) дітей віком 7–12 р. вчителям радили використовувати: а) прогулянки, екскурсії, спостереження; б) продуктивна праця (самообслуговування)... [5, с. 119].

Зазначимо, що всі шкільні нововведення були документально зібрані і затверджені Президією ВУЦВК в єдиному «Кодексі законів про народну освіту УСРР» від 25.11.22 р., що складався з 4-х книг. У другій – «Соціальне виховання дітей» було передбачено реалізацію завдань через навчальні заклади для дітей без фізичних вад і слаборозвинутих, неповнолітніх правопорушників, а також позашкільних установ. Вирішальну роль у запровадженні вітчизняної освітньої реформи відіграли державні діячі В. Арнаутов, В. Бутвін, Г. Гринько, А. Гендрихівська, О. Попов, І. Соколянський, Е. Яновська, Я. Ряппо та ін. [2, с. 173–174]. Як бачимо, Наркомос УСРР проводив незалежну освітню політику, самостійно від проєктів наркому освіти РСФРР.

Період розвитку освіти (1920–1924 рр.) можна охарактеризувати як організаційний, у якому відбулася руйнація попередньої і укріплення нової системи освіти, реалізувалися завдання соціального виховання. Але, це були поштовхи до наступних змін.

Наступними етапами реформаторського курсу Наркомосу УСРР дослідники вважають 1924–1927 рр. та 1927–1930 рр. У 1925 р. було перевидано «Порадник соціального виховання. Програми першого концентру для сільських і міських шкіл», який укладено за принципами: «а) виробнича база; б) трудова діяльність людей як предмет вивчення; в) праця дітей; г) орієнтація на дитячий комуністичний рух; д) профілактика здоров'я; е) громадсько-політична спрямованість; є) концентричність матеріалу на всі роки навчання» [5, с. 124].

Як відомо у Постанові ЦК ВКП(б) і РНК СРСР «Про загальне обов'язкове навчання» (1930 р.) одним із завдань на 1929/30 н.р. було посилення уваги до політехнічного навчання. М. Скрипник, виступаючи перед присутніми на XII Всеукраїнській нараді (1931 р.) з доповіддю «Загальне навчання і політехнізація шкіл» говорив про здобутки національної школи за роки існування радянської влади, а це: ліквідація безграмотності, фінансова підтримка шкіл, підготовка вчителів, політехнізація освіти тощо [2, с. 213].

Радянська влада, продовжуючи насаджувати більшовистську ідеологію і вводити в дію чергову постанову ЦК ВКП(б) «Про початкову і середню школу» (1931 р.). Документом передбачалося вирішити ряд нагальних завдань, серед яких була і політехнізація освіти, що передбачала тісний зв'язок з виробничою працею, ознайомлення учнів з поширеними галузями виробництва, розширення мережі шкільних майстерень, співпраця з підприємствами тощо. Зазначимо, що політехнічне навчання не було спрямоване на підготовку робітників з певної галузі під час навчання у школі, на ФЗУ, на яких покладалися обов'язки підготовки кваліфікованих кадрів для виробництва.

З огляду на вищесказане, а також спираючись на дослідження А. Алексюка [4], Л. Березівської [2], Л. Семеновської [9], М. Хитаряна [10], можна простежити розвиток ідей політехнізму. Впродовж 90-х рр. XIX ст. і до жовтня 1917 р. відбувалося збагачення змісту шкільної освіти практико-орієнтованими дисциплінами, розмежування змісту праці учнів сільських і міських шкіл, привалювання найпростіших видів учнівської праці, прив'язаність рівня трудової підготовки школярів до органів влади і громадськості. У період 1918–1930 рр. проводилася індустріалізація й агрономізація змісту трудової підготовки, зміцнювалися позиції практичного аспекту політехнічної освіти, можливість використання школами із цією метою матеріально-технічної бази підприємства.

І, все ж таки, як не намагалися вітчизняні педагоги, науковці, державні діячі відстоювати незалежну, самостійну систему загальної освіти, під тиском «советів» прийшлося її уніфікувати, приводити до єдиних вимог. Зазначимо, що серед освітніх діячів не було єдності у розумінні принципу політехнізму і загальної мети освіти [2, с. 182], а також застосування систем і методів навчання [5, с. 166–169].

Зауважимо, що ідеї реформаторської педагогіки стали поштовхом для запровадження трудового принципу в освітній системі. Так, відомий учений-педагог, культурно-громадський діяч України С. Сірополко вважав, що ідеальна школа – це школа, що збудована на трудовому принципі, спрямована на розвиток усіх здібностей учнів і підготовки їх до майбутньої трудової діяльності. На думку вченого ручна праця в школі має стати не окремим шкільним предметом, а лише природним елементом праці дитини. Для ознайомлення дітей з

працею в природі він пропонував організувати догляд за шкільним садом, тваринами, застосовувати ручну працю, відвідання майстерень і фабрик, збирання домашніх і фабричних виробів [7, с. 154–157].

Засновником першої зразкової трудової семирічної школи імені Тараса Шевченка був вітчизняний педагог, директор школи В. Дурдуківський, який відстоював національну ідею і впроваджував у навчально-виховний процес школи нові розвивальні методи та форми роботи: комплексну систему, гурткову роботу, дитячий кооператив, науковий клуб, дитячий хор і газету, проектний, дослідний, лабораторний методи діяльності, громадсько-корисну працю учнів тощо. Основним напрямом і змістом роботи була українська культура, а також вивчення спадщини Т. Шевченка [7, с. 310–315].

С. Шацький вважається одним із основоположників «трудової школи», засновником нової форми роботи з дітьми і підлітками – позашкільного виховання. Постійно перебуваючи в пошуку й експериментуванні, С. Шацький разом із О. Зеленком дійшли висновку, що треба залучати дітей до роботи на землі, організувати різноманітні гуртки й клуби, проводити екскурсії на природу, підприємства. Усі вихованці щодня з 9 до 12 години виконували «громадську роботу» у приміщеннях, на території закладу, на городі. Займаючись городніми справами, вони копали грядки, вирощували капусту, картоплю, огірки, томати, селеру, цибулю, редиску та інші овочі, доглядали за розсадою. С. Шацький запропонував відкрити «нове радянське культурне містечко», до якого б входили: школи I і II ступенів, їдальня, агрономічна ділянка, стадіон, майданчик для ігор, лазня, пральня, розплідники [8, с. 267, 279–280, 351]. Отже, велика дослідна робота проводилася у сфері розробки змісту та методів трудової школи, що проходили експериментальну перевірку в освітніх закладах, якими він керував. Впроваджуючи ідею трудової школи, С. Шацький сформулював нові цільові установки трудового виховання учнів, а також підкреслив важливість соціально-виховної ролі праці школярів. Праця повинна бути систематичною і посилюююю, різноманітною, продуктивною, пов'язаною з працею дорослих, приносити задоволення.

Висновки. Отже, у період українізації вітчизняна освітня думка передувала у постійному пошуку й експериментуванні. Освітня на практиці намагалися реалізувати принцип трудової школи, працювали над розвитком ідей трудового виховання, шукали шляхи використання систем і методів навчання. Хоча педагоги неоднаково підходили до вирішення проблем навчання і виховання, але, все ж таки, перевага надавалася трудовому, фізичному і естетичному вихованню, розвитку в особистості рис колективізму, інтернаціоналізму. Це були спроби оновлення національної системи освіти, період пошуків, знахідок і кардинальних змін.

Список використаної літератури

1. Освіта в Україні. Нормативна база / [кер. видав. проєктів О.А. Кривенко ; упоряд. Є.К. Пашутинський]. – 2-е вид., випр. і допов. – К. : КНТ, 2006. – 484 с.
2. Березівська Л.Д. Реформування шкільної освіти в Україні у XX столітті : монографія / Л.Д. Березівська. – К. : Богданова А.М., 2008. – 406 с.
3. Сергейко С.А. Зарубежная реформаторская педагогика конца XIX –первой половины XX в. : учеб. пособ. / С.А. Сергейко. – Гродно : ГрГУ, 2001. – 306 с.
4. Алексюк А.М. Загальні методи навчання в школі / А.М. Алексюк. – К. : Рад. шк., 1973. – 264 с.
5. Яворська С.Т. Становлення і розвиток методики навчання української мови в середній школі: монографія у 2-х кн. – Кн. 1 (XVI ст. – 20-і роки XX ст.) / Стефанія Теодорівна Яворська; [за ред. А.П.Загнітка]. – Слов'янськ: ПП. „Канцлер”, 2004. – 250 с.
6. Протоколы и стенографические отчеты съездов и конференций коммунистической партии Советского Союза восьмой съезд РКП(б). – март 1919 года. Протоколы. – М. : Гос. изд-во полит. лит-ры, 1959. – 614 с.
7. Маловідомі першоджерела української педагогіки (друга половина XIX – XX ст.) : хрестоматія / [упоряд.: Л.Д. Березівська та ін.]. – К. : Наук. світ, 2003. – 418 с.
8. Шацкий С.Т. Педагогические сочинения : в 4 т. / С.Т. Шацкий ; [под ред. И.А. Каирова, Л.Н. Скаткина, М.Н. Скаткина, В.Н. Шацкой]. – Т. 1. – М. : АПН РСФСР, 1962. – 502 с.
9. Семеновська Л.А. Ідея політехнізму в шкільній освіті України (XX століття) : монографія / Л.А. Семеновська. – Полтава : ПНПУ ім. В.Г. Короренка, 2012. – 344 с.
10. Хитарян М.Г. Трудовое воспитание и политехническое обучение в советской школе накануне перехода ко всеобщему среднему образованию (1937–1956 гг.) : ист.-пед. очерки / М.Г. Хитарян ; Череповец. гос. пед. ин-т. – Вологда : Сев.-Зап. кн. изд-во. Вологод. отд-ние, 1974. – 219 с.

References

1. *Education in Ukraine. Legislation.* (2006). In Krivenko A. A. (Ed.), 2nd ed., revised and enlarged. Kyiv, KNT.
2. Berezhivska, L.D. (2008). *Reform of School Education in Ukraine in the XX century.* Monograph. Kyiv: Bogdanova A.M. (in Ukr.).
3. Sergeyko, S.A. (2001). *International Reformed Pedagogy Late XIX – the first half of XX century.* Tutorial. Grodno: Grodno State University. (in Russ.).
4. Aleksyuk AM (1973). *General Methods of Teaching in School.* Kyiv: Soviet school. (in Ukr.).
5. Yavorska, S.T. (2004). *Formation and Development of Methods of Teaching Ukrainian Language in High School.* Monograph in 2 books. Book 1 (XVI century – 20 years of the XX century.). In A.P.Zahnitko (Ed.). Slavyansk: Chancellor. (in Ukr.).
6. Protocols and Verbatim Records of Congresses and Conferences of the Communist Party of the Soviet Union. *The Eighth Congress of the RCP (b). March 1919. Protocols.* (1959). Moscow: State Publishing House of Political Literature/ (in Russ.).
7. Berezhivska, L.D. etc. (2003). *Little-known Primary Sources of Ukrainian Pedagogy (Second half of XIX–XX Centuries).* Reader. Kyiv: Scientific world. (in Ukr.).
8. Shatsky, S.T. (1962). *Pedagogical Works in 4 Volumes.* In I.A. Kairov, L.N. Skatkin, M.N. Skatkin, V.N. Shatskaya (Ed.). Vol. 1. Moscow: Academy of Pedagogical Sciences of the RSFSR. (in Russ.).
9. Semenovska, L.A. (2012). *The Idea Polytechnical in School Education in Ukraine (XX century).* Monograph. Poltava: V.G. Kororenko Poltava National Pedagogical University. (in Ukr.).
10. Hitaryan, M.G. (1974). *Labour Education and a Polytechnic Education at the Soviet School on the Eve of the Transition to Universal Secondary Education (1937–1956 years): Historical and Pedagogical Essays.* Cherepovets State Pedagogical Institute. Vologda: Northwestern Publishing House. Vologda branch. (in Russ.).

CHERKASHINA Lyudmila,

Ph.D, senior teacher of the Chair of Pedagogy of Higher School,
SHEE “Donbas State Pedagogical University”
e-mail: tomaluda@mail.ru

DEVELOPMENT OF THEORETICAL PRINCIPLES OF LABOR EDUCATION OF PUPILS BY FOREIGN AND NATIVE PEDAGOGUES (THE END OF THE 19TH CENTURY – THE 30-S OF THE 20TH CENTURY)

***Abstract.** The article analyzes the theoretical principles of labor education of pupils, systematizes the viewpoints of the scientists concerning the problems of labor education of pupils in the process of attending the naturalistic study groups.*

In the actuality, the importance of work and education for preparing pupils for adult labor work is proved.

The leading native scientists who have dedicated their scientific works to the issue of labor education of pupils in the study groups, extra-curricular institutions and summer camps, the combination of the given direction of education with labor education, career counseling of pupils, some aspects of nature conservation, ecological education, experience of pupils' participation in useful work in extra-curricular institutions of the ecological and naturalistic profile are listed.

Although the scientists have worked out rich material of the given problem, but the generalization of the theoretical principles of labor education of pupils in extracurricular institutions of the ecological and naturalistic profile requires study in the educational retrospect.

In the main material, the viewpoints by the foreign progressive pedagogues are summarized. The author reveals the concept by H. Kershenshteyner, who proposed in “new” schools to conduct classes of manual labor with students, to acquaint them with various kinds of craft work in workshops, to engage them to fulfill some deeds on the school territory. The author summarizes J. Dewey's theory, which is based on “pedagogy of pragmatism”, the ideology of heredity of a child, disclosing the abilities by playing and working. According to the reformer's viewpoint, training and education had to be carried out in the comfortable conditions for students where they would disclose their birth inclinations, learned themselves while performing household work, training in workshops, mini-labs, in the garden, in the woods, fields, during excursions and walks. The supporter of the pedagogical ideas of the above mentioned pedagogues was A. Pabst. He was sure that the experiential methods in the school kitchen, garden, workshop formed the basis of the study of the subjects. V. Lai believed that the involvement of students in practical activities should be as follows: to conduct experiments on Natural Science, Chemistry, Geography, Modeling with natural materials in the studio, working on the school area, caring for animals and plants and so on. Summarizing the above presented material the author of the article has come to the conclusion that the developed pedagogical theories were based on: the close contact of school with life, the introduction of

students with different types of work, the conduct of experiments and observations in nature, on land grounds, during excursions to the enterprises, the need for involvement of children in productive work.

Under the influence of the western educational reformatory movements in Ukraine the educational movement was intensified, its supporters defended the idea of a single school. The new Ukrainian school should prepare the children for life; educate the responsible citizens and good workers. While conducting the constant creative search, the teachers developed the educational programs, curricula and programs of the compulsory subject – manual labor involving children to nature. With the change of the state structure, labor school should have been based on the polytechnic preparation of students to attract them to productive work in urban and rural areas. Politehnization of education provided the close connection with the production work, familiarization of students with common manufacturing industries, expanding the network of school workshops, cooperation with enterprises and others.

The author reveals the idea of the supporters of the different pedagogical concepts in which the progressive educators of the past paid attention to the involvement of children to work, and most of the proposed theories influenced on the development of pedagogy in the national education system. It should be noted that the ideas of reformatory pedagogy were the impetus for the introduction of the labor principle in the educational system. To familiarize children with work in nature S. Siropolko offered to organize care for the school garden, animals, use manual labor, visits of the workshops and factories and so on. B. Durdukivsky implemented in the educational process of the school new developing methods and forms of work: study group work, children's cooperative, science club, design, research, laboratory methods of activity, public utility work of students. S. Shatsky together with O. Zelenko attracted children to work on the ground, organized various groups and clubs, and conducted tours in the country, enterprises. Pupils performed daily “social work” in the area of the institution, in the garden. Being involved into truck farm chores, they dug beds, cultivated cabbage, potatoes, cucumbers, tomatoes, celery, onions, radishes and other vegetables, cared for seedlings.

In the course of the scientific research the author has concluded that the theoretical principles of labor education of students, the essence of which is the reformatory and experimental pedagogy, reflected the central ideas of free education, the theoretical position of the activity approach, the concepts of pragmatism, the organization of labor school, the developed system of labor actions of students that became the scientific basis for creating a network of study groups, stations of young naturalists, extracurricular institutions that formed the massive experience of organization of labor education of students of ecological and naturalistic direction at the specified time.

Keywords: *labor education, pupils, young naturalists, extracurricular institutions, educational upbringing process, program and methodological provision, societies, content, forms, methods.*

*Одержано редакцією 16.06.2016
Прийнято до публікації 19.06.2016*